

Kde se v nás bere krutost?

Krutostí rozumíme záměrné jednání, které působí utrpení jiné bytosti, zvláště člověku. Přitom ten, kdo jedná, dokonce pociťuje uspokojení z toho, že ten druhý trpí. Většina lidí odmítne myšlenku, že by oni sami byli krutí. Nepotřebujeme však ani hlubinnou psychologii, abychom ocenili pravdivost slov, že pomsta je sladká, a výstižnost rčení „vychutnat si“ někoho, nad kým máme moc, když se můžeme „popást“ na jeho rozpacích či strachu. A když čteme zprávy ze soudních síní nebo svědectví o tom, jak hrůzných podob může nabýt lidská krutost ve vězeních a koncentračních táborech, kde je jeden člověk vydán na milost a nemilost druhému, klademe otázku: Jak je něco takového vůbec možné? A jak to, že je tak snadné zmanipulovat docela „obyčejné“ lidi, aby jednali jako bestie?

Odpověď evoluční psychologie zní: Máme to v instinktech, v genech! Ve vývoji organismů se zpravidla geneticky zafixuje chování vedoucí k tomu, že dotyčný organismus má více potomků a že tito potomci přežijí. A násilí je jednou z nejúčinnějších forem, jak přimět sexuálního partnera k povolnosti i jak se zbavit konkurentů. Čím více přitom objekt násilí trpí, tím účinnější bývá tato strategie, násilník tak získává i moc – přinejmenším na dobu potřebnou k tomu, aby zplodil více potomků než nenásilný jedinec. A jak k tomu patří radost z krutého jednání? Organismus odměňuje sám sebe (např. endorfiny) za chování v souladu s instinktem, zvláště když je toto jednání úspěšné i na rovině vědomého cíle.

Biologická fakta nesmějí však být ani důvodem k zoufalství, ani výmluvou egoismu! Genetická výbava představuje ostatně pro kulturního člověka spíš jakési „mantinely“ než všemocného diktátora.

Společnost má mnoho prostředků, jak geneticky dané tendence ke krutému (obecněji: agresivnímu) jednání brzdit, „kanalizovat“ do neškodných projevů, nebo je dokonce využít k užitečným cílům. Jde o jeden z hlavních cílů výchovy. Současná psychologie zkoumá mj. sociálně-psychologický proces, jímž někdy prochází proměna ve vztahu školní třídy k šikanovanému jedinci, až nakonec vyústí v chování, jež je pro svou krutost soustem pro černou kroniku a nad nímž zděšeně žasnou pedagogové i učitelé.

A lékařská krutost? To nás přece „nesmí ani napadnout“, lékařská etika ji absolutně vylučuje. Etika ovšem stanoví normy, nikoli fakta, a v lidské duši jsou i nebezpečná temná zákoutí. V celoživotním úsilí lékaře o pravdivé sebepoznání by mělo mít i téma krutosti své místo.

Pavel Říčan

prof. PhDr. Pavel Říčan, CSc.

Psychologický ústav AV ČR
Veveří 97, 602 00 Brno
ricanpsych@seznam.cz
